

ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ЄВСЕЄВ Сергій Леонідович

**ОБРАЗ НАУКИ В СИТУАЦІЇ ПОСТМОДЕРНУ:
ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

Спеціальність 09.00.01. -
онтологія, гносеологія і феноменологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

ХАРКІВ - 1997

Дисертація є рукописом.

Робота виконана в Харківському державному університеті.

Науковий керівник —

доктор філософських наук, професор

Тягло Олександр Володимирович

Офіційні опоненти —

доктор філософських наук, професор

Штанько Валентина Ігорівна

кандидат філософських наук, доцент

Золотарьов Леонід Григорович

Провідна організація —

Національна юридична академія

України ім. Я.Мудрого, м. Харків

Захист відбудеться 28 травня 1997 р. о 15¹⁵ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 02.02.19 Харківського державного університету за адресою: 310077, Харків, майдан Свободи 4, ауд. IIII-83

З дисертацією можна ознайомитися у Центральній науковій бібліотеці ХДУ за адресою Харків, майдан Свободи 4.

Автореферат розіслано "25" квітня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Морозко Л.Г.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження

Очікування на будь-яку непересічну дату, в тому числі кінця кожного століття, завжди викликало пожвавлення філософсько-культурологічної думки. Сьогодні не становить винятку. Навпаки — така тенденція набуває додаткової загостреності завдяки наближенню третього тисячоліття по Р.Х.

Осмилення перехідного стану культури кінця ХХ ст. постає у низці теоретичних схем. З-поміж інших виділяється *постмодернізм*. Сам цей термін відсилає до *модерну*, немов авансуючи заявку на розуміння наявних процесів як таких, що трансформують найсуттєвіші підвалини культури спливаючої доби. Серед останніх слід насамперед виділити науку. Річ у тому, що, починаючи з XVII ст., наука була тим формоутворюючим фактором, роль якого у житті людства можна порівняти з роллю релігії за часів Середньовіччя. Саме наука визначила в цілому характер культурного поступу Модерну або Нового часу.

Сьогодні можна зустріти вкрай широкий діапазон оцінок науки — від "кореня зла", що привів людство на край безодні, до останньої надії на порятунок. Щоправда, інколи ці полюси у дивний спосіб збігаються. "У світі, який збожеволів, науково-технічний прогрес навряд чи може бути чимось іншим, ніж відчайдушною спробою зробити пекло більш пристосованим місцем проживання", — не без підстав стверджував німецько-американський історик культури Е. Хеллер¹.

Наявні суперечності та парадокси свідчать про кризу не лише науки, але й культури взагалі. Саме тому філософсько-культурологічна думка не може обминути питання щодо майбутнього науки. Водночас воно виявляється питанням життєздатності постмодернізму. Отже постмодерністські студії та філософсько-методологічна рефлексія науки однаково

¹ Див.: Гейзенберг В. Шаги за горизонт. - М., 1986, с. 314.

занепокоєні осмисленням тих змін, що відбуваються або мають відбутися найближчим часом у науці.

Зважаючи на сказане, треба погодитися, що питання трансформації образу науки за умов постмодерну є надзвичайно актуальним.

Ступінь розробки проблеми

Проблема *постмодерну* постала порівняно недавно. За неповних сорок років постмодерністська тематика поступово охопила літературознавство, архітектуру, філософію, тощо. Процес її поширення триває до сьогодні. У західній філософії та культурології за цей час проведено чимало плідних досліджень. Більшість з них висвітлює прояви постмодернізму в окремих сферах культурної активності або певні риси, що дають по собі знати в різних галузях культури (З. Бауман, Г. Кюнг та ін.). Менше досліджень, які ставлять своїм завданням досягнути постмодернізм в цілому, прояснити його формотворчі принципи (Ж.-Ф. Ліотар, В. Вельш, П. Козловський, У. Еко).

Невеликий до останнього часу обсяг вітчизняних праць, присвячених проблемі постмодернізму, відбиває той факт, що під впливом критичних оцінок постмодернізму як кризового прояву буржуазної культури, у колишній радянській науці склалося упереджене ставлення до нього. З іншого боку, ейфорія повернення до світового культурного простору наприкінці 80-х років викликала не менш некритично-схвальне сприйняття постмодернізму, коли він видається тотожним будь-чому найкращому.

Беручи до уваги існуюче розмаїття поглядів щодо сутності, ознак, значення та ролі *постмодерну*, слід визнати цю проблему ще досить віддаленою від свого остаточного розв'язання.

Не буде перебільшенням стверджувати, що лівова пайка вітчизняних публікацій щодо *постмодерну* припадає на, так би мовити, "культурний" постмодернізм. Їхній спектр є досить широким: від філософських студій до, наприклад,

політологічних; від беззаперечно-схвальних до критичних і т.ін.² Поза увагою дослідників тривалий час залишалася проблема постмодернізму в науці³. У філософсько-методологічній літературі праці, в яких безпосередньо розглядається стан та перспективи наукового знання в ситуації постмодерну, за невеликим винятком (В.С. Лук'янець, В.І. Штанько, Н.Я. Мокрецова) майже відсутні.

Але це не означає зневаги з боку дослідників до проблематики новітніх перетворень у методології природничих наук. Це питання знайшло відбиток у концепціях *постнекласичної науки* В.С. Стюпіна, *неонекласики* В.В. Ільїна, *альтернативної науки* Дж. Холтона або В.П. Філатова та ін. В цілому слід зазначити, що хоч теми постмодернізму та новітнього стану наукового пізнання самі по собі привертали увагу дослідників, але **систематичні** спроби обґрунтувати аналогію між ними, як мені відомо, фактично відсутні.

Те саме треба зазначити з приводу проблеми аксіологічної навантаженості науки. Численні роботи стосовно цієї теми зосереджують увагу майже виключно на *когнітивних* нормах та цінностях наукового пошуку, випускаючи з поля зору суто *етичні* цінності⁴.

Протягом останніх років істотно підвищився інтерес до поняття *толерантності*. Про це свідчать, серед іншого, матеріали XIX Всесвітнього Філософського конгресу (Москва, 1993) та Міжнародної конференції, що відбулася у Харкові

² Див.: Мамалуй А.А. Пост(недо)модерн или совращение смысла // Філософія: класика і сучасність: Матеріали III Харківських Міжнародних Сквородинівських читань. Харків, 1996. с.4-5; Політологія посткомунізму /В.Полохало, Є.Бистрицький та ін. Київ, 1995, с. 19 та ін.

³ Щодо західних досліджень див. огляди: Балашов Ю. В. Наука и философский постмодернизм // Общественные науки за рубежом. Сер. 3, 1991, N 4, с. 31-75; Аршинов В.И., Панченко А.И. Человеческие измерения "постнеклассической" науки // Там же, N5, с. 6-35.

⁴ Див.: Косарева Л.М. Социокультурный генезис науки Нового времени.- М., 1989, с. 37-41.

(1996 р.)⁵. Та вони свідчать й про те, що дослідження толерантності знаходиться поки ще біля самого початку шляху, на стадії запитань, а не остаточних відповідей. Насамперед це стосується переносу принципу толерантності до методології природознавства, що при класичному розумінні толерантності категорично заперечувалося.

Мета та завдання дослідження

Головна мета дисертаційного дослідження полягає у філософсько-культурологічній експлікації поняття *постмодерну* як підґрунтя осмислення спрямованості та суттєвих рис розвитку сучасного наукового пізнання.

Для досягнення визначеної мети у процесі дослідження висунуто такі **завдання**:

- виділити та систематизувати суттєві ознаки, які відносять до феномену *постмодерну*;
- з'ясувати особливості *постмодерністських* явищ у культурі, зокрема ті, що пов'язані з принципами множинності, плюралізму та цілісності;
- дослідити можливість проведення аналогії між *постмодернізмом* у культурі та сучасною методологією наукового пізнання задля осмислення визначальних рис, що притаманні наявному стану науки, а також прогнозу її подальшого поступу;
- розглянути роль та місце ціннісно-етичних орієнтацій у формуванні образу *постмодерністської* науки, зокрема дослідити підстави залучення принципу толерантності до методології науки та нові перспективи, які можуть звідси впливати.

---

⁵ La tolérance aujourd'hui: Analyses philosophiques / UNESCO.- Paris, 1993; Толерантность как культурная универсалия: Материалы международной конференции / Ред.-сост. А.В. Тягло, Н.А. Бусова. Харьков, 1996.

Характеристика методології дослідження

Загальнометодологічним підґрунтям дисертації є концепція *цілісності*, опрацьована харківською групою дослідників (І.З. Цехмістро, О.В. Тягло, В.І. Штанько та ін.).

Методом дослідження виступає контекстуальний аналіз репрезентативних праць та творів, що присвячені постмодернізму в культурі та новітньому розвитку науки, у поєднанні з системно-цілісним підходом.

Предметом аналізу обрано цілісну духовну активність людини впродовж ХХ і особливо напередодні ХХІ століття.

Об'єктом дисертації виступає теорія та практика науково-філософсько-культурологічного пошуку за умов експансії аксіологічних орієнтирів (насамперед принципу толерантності).

Новизна дисертаційного дослідження

Новизна визначається постановкою проблеми ідентифікації та вивчення явища постмодернізму в науці на підставі аналізу її філософсько-методологічної рефлексії.

Опора на сучасну методологію цілісності дозволила висунути робочу гіпотезу *гомеоморфізму світу культури та світу науки в ситуації постмодерну*. Якщо у руслі досліджень проблем цілісності групою філософів, що склалася у Харкові, увага досі зосереджувалася на висвітленні домінантної ролі у розвитку новоєвропейської культури досягнень математики та природознавства, то я маю намір оцінити значущість зустрічного процесу — фундаментальної ролі культурних явищ. У цьому зв'язку до захисту винесені такі твердження, що містять наукову новизну:

1. Вибір можливих підстав класифікації проявів постмодернізму має багатовимірний характер. Виходячи з проведеного аналізу та мети дослідження, обрано розуміння постмодерну, що характеризує його через такі ознаки як *плюралістичність, децентрування, відхід від бінарних опозицій, асиміляція різноманітних культурних традицій та різних видів духовної активності, визнання їх рівноправності та взаємодоповнювальності*.

2. На підставі порівняльного аналізу низки підходів, що існують у сучасній філософсько-методологічній рефлексії наукового пізнання, підтверджено *аналогію* між світом культури, включаючи "науки про культуру", та світом "наук про природу".

3. Виявлено ознаку, що підсилює цю аналогію, — залучення ціннісно-етичних орієнтирів до тих царин духовної активності, що їх раніше вважали етично-нейтральними. Як один з орієнтирів такого роду *за умов постмодерну* обгрунтовано *толерантність*.

4. У оригінальний спосіб підтверджено, що явища та тенденції культури та "наук про культуру" спроможні виступати "архетипами" деяких тенденцій в методології "наук про природу". Висунуто прогноз щодо зростання значення принципу толерантності у подальшій еволюції наукового знання

5. Елементом новизни дисертаційного дослідження є переклад та введення до наукового обігу матеріалів XIX Всесвітнього Філософського конгресу, досі маловідомих загалу вітчизняних дослідників.

Теоретична та практична цінність, апробація роботи

Положення та висновки дисертаційної роботи поширюють базу подальших досліджень проблеми постмодернізму, новітньої наукової методології, принципу толерантності.

Науково-практична цінність дисертації полягає також у використанні отриманих результатів у педагогічній діяльності, зокрема при читанні дисертантом лекцій та проведенні семінарських занять з філософії, історії та теорії української та світової культури та етики, при розробці сучасних спецкурсів в цих галузях.

Положення і висновки дисертаційного дослідження викладено та обговорено на Регіональному науково-практичному семінарі "Інформаційний простір сучасної філософської освіти" (Харків, 1995), на Міжнародній конференції "Толерантність як культурна універсалія" (Харків, 1996). Окрім того, основні положення дисертації обговорено на

наукових семінарах кафедр теорії культури та філософії науки Харківського державного університету, етики, естетики та історії культури . Харківського державного політехнічного університету.

Структура дисертації

Дисертація містить вступ, три розділи, закінчення та список використаної літератури.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обгрунтовано вибір теми дисертаційного дослідження та її актуальність; охарактеризовано ступінь її розробки у сучасній філософсько-методологічній та культурологічній літературі; визначено мету та дослідницькі завдання; сформульовано основні положення, що містять елементи наукової новизни.

У першому розділі — “**Постмодернізм у культурі**” — розглянуто розуміння сутності, визначних ознак та значення постмодерну як історико-культурної одиниці. Обгрунтовано слушність розведення понять постмодерну та постмодернізму як ідейного напрямку, що його репрезентує.

Поняття “постмодерн” є похідним від “модерн” та буквально означає “після, за модерном”. Багатозначність поняття “модерн” обумовлює концептуальну невизначеність існуючих інтерпретацій постмодерну. В дисертації показано, що “модерн” виявляється поняттям не лише хронологічним. Воно відбиває ціннісне ставлення людини до свого минулого та теперішнього. За будь-якого варіанта датування “модерну” ця категорія вказує на сприйняття тих чи інших історичних реалій у термінах оцінки. Тому й постмодернізм слід розглядати як поняття аксіологічної природи.

Хронологічний принцип визначення постмодернізму не зачіпає його сутнісних характеристик. Але й сутнісний аналіз не може дати однозначної відповіді на питання: “Що таке постмодернізм?” Наявна множинність підходів щодо ідентифікації постмодернізму в порівнянні з модернізмом, а також відсутність беззаперечно обгрунтованого способу

добору з-посеред них кількох головних, примушує до введення багатовимірною класифікаційного простору. Його "координатними вісьми" можуть бути "періодичність — неповторність", "синхронність — діахронність", "традиція — новина", "спадкоємність — розрив", "стиль — доба", "моністичність — плюралістичність" та "цілісність — множинність".

Саме плюралістичність обирається багатьма дослідниками за найбільш значущу ознаку постмодернізму. Сама по собі вона проголошується найважливішою культурною настановою, хоча здебільшого проявляє себе у перетворених формах "подвійного кодування", поліфонічності, полістилістичності, необмеженого звертання до різноманітного цитування.

Прийняття плюралістичності головною ознакою постмодернізму потребує дослідження тих ознак, що їх звичайно вважають притаманними модернізму — "єдності", "тотальності", "суцільності". Дійсно, постмодерністські студії їх аж ніяк не обминають. Але у ставленні до них виразно викреслюються два полюси. Теоретично привабливий плюралізм дуже легко перетворюється на практиці або на прагнення до якоїсь нової "суцільної єдності", або на деструктивний безлад та еkleктизм.

Не дивно, що плюралістичні переваги часто-густо ведуть до безупинних атак на "єдність", "цілі", "тотальність". З іншого боку, породжена послідовним плюралізмом загроза еkleктичності та індиферентності викликає жваву зацікавленість до пошуку некласичного організуючого принципу.

Серед тих рис, за допомогою яких демаркують модернізм і постмодернізм, виділяється ще й їх ставлення до традиції. Модернізм, як відомо, в усіх своїх проявах завжди самостверджувався шляхом заперечення попередників. Йому притаманна апологія принципової відмінності від традиції, "примушування до новизни" (Б. Оліва). Натомість постмодернізм вельми, іноді навіть занадто шановливо

ставиться до багатоманіття культурної спадщини. Ті ж, хто приписує постмодернізму спроби відкинути досвід модернізму, діють як справжні модерністи.

Сьогодні модернізм сам являє певну традицію, яка регулярно створюється та перетворюється: "Частково внаслідок добору матеріалу, а частково внаслідок його спотворення науковці минулого без заперечень зображуються як вчені, що працювали над тим ж самим колом незмінних проблем і з тим ж самим набором канонів, що їх остання революція у науковій теорії та методи наділила прерогативою науковості. Не дивно, що підручники та історична традиція, яку вони містять, повинні переписуватися наново після кожної наукової революції"⁶.

Проголошуючи свою причетність до будь-якої традиції, постмодернізм через це асимілює разом з іншими спадщину модерну. "Новизна" перетворюється на традицію, а "дотримання традиції" стає найбільш досконалим проявом новаторства. Саме таким чином постмодернізм віддає данину модерністській ідеології, завдяки чому зникає начебто непорушна бінарна опозиція "новина — традиція".

Впадає в очі зв'язок характерного для модернізму декларативного зречення традиції та його прагнення до єдності, уніфікації. Постмодерністський "традиціоналізм" у такому разі розглядається як похідний від плюралізму. Втім, визнання плюралізму **головним** принципом постмодернізму спростовується через його власну ідеологію, яка не припускає виключного, переважного положення для будь-кого або будь-чого, в тому числі і для плюралізму.

Отже, розгляд проблеми визначення постмодернізму та модернізму по їх ставленню до традиції у категоріях множинності — єдності не вичерпує всіх аспектів питання. У своїх пошуках постмодернізм звертається до чогось, що глибше за будь-яку традицію, знаходиться поза суперечністю монізму і плюралізму. Я вважаю, що тут йдеться про непорівнянні, але рівноцінні та взаємодоповнювальні підходи.

⁶ Кун Т. Структура наукових революцій. - М., 1977, с. 183.

Саме за їх допомогою має розглядатися постмодернізм. Серед можливих підстав для виділення постмодернізму жодну не можна обрати за беззаперечну та "істинну". Тому будь-який вибір буде певною мірою довільним та виправданим лише тим, що він не гірший за інші.

Постмодернізм поєднує у собі різноманітні течії, яким властиве позитивне ставлення до зрушень, що їх зазнає культура кінця ХХ ст. Він є відгуком на кризу прогресистської ідеології кількох попередніх століть. Він проголошує звертання до всього культурного надбання людства, до всіх і до кожної з культурних традицій, котрі існували або існують зараз. В такий спосіб він сподівається подолати модерністську спрямованість на безупинний рух до "найліпшого", що примушує, за визначенням, кожен раз відкидати "застаріле" задля "нового". Саме тому для постмодернізму є характерним неухильне заперечення усіляких форм унітарності. У цьому пункті він й протистоїть модернізму, точніше — його претензії на виключні права однієї форми раціональності, а саме — раціональності наукової.

У другому розділі — "Проблема постмодернізму в науці та варіанти її розв'язання" — проведено аналогію між постмодерністськими тенденціями в культурі та змінами, що відбуваються чи прогнозуються у науковому пізнанні. За показника цих змін обрано найбільш чутливу до загальнокультурного впливу сферу — філософсько-методологічну рефлексію науки.

Сьогодні можна налічити чимало теоретичних схем, призначених осмислити трансформації, що їх переживає сучасна наука. Їх автори дають об'єкту своїх роздумів різні назви: постнекласична (В.С. Стьопін), неонекласична (В.В. Ільїн), альтернативна наука (Дж. Холтон, В.П. Філатов) і т.ін. Неважко помітити, що їх об'єднує демонстративна відмінність від науки, яка виникла та ствердилася за часів Модерну. Цілком ймовірно тому, що, здебільшого *de jure* не пов'язуючи себе з постмодернізмом, такі концепції можуть

розглядати ті ж самі питання і тому бути визнаними належними до нього de facto.

При обґрунтуванні своїх концепцій більшість дослідників на перше місце ставлять соціальний аспект. В цілому це зводиться до констатації кризового стану цивілізації, що була збудована на використанні досягнень науки та техніки. Але тепер наука втратила беззаперечну повагу суспільства, її все частіше звинувачують у численних негараздах людства. Традиційне розуміння ролі науки при розробці загальнолюдських цілей та цінностей дискредитується вимогою ціннісної нейтральності, незалежності від позанаукових цілей та ідеєю безумовної переваги наукового — "об'єктивістського" — способу пізнання світу над усіма іншими. Саме ці питання знаходяться в центрі дискусій щодо майбутнього науки та спрямовують численні філософсько-методологічні роздуми.

Принципи, згідно яких виділяють різні варіанти "постмодерної" науки, суттєво відрізняються один від одного. В.С. Стьопін виводить за класичною та некласичною ще й постнекласичну науку. Він виходить з тих змін, що їх отримує в науковій діяльності співвідношення об'єкту, суб'єкту та засобів пізнання. Поступово останні входять до власно науки, так що постнекласична наука цікавиться не лише своїм об'єктом та засобами, але й суб'єктом, разом з його цінностями та цілями. Це пов'язано з тим, що принципово змінився сам об'єкт наукового дослідження. Якщо для класики це була проста система, то сучасний науковець має вивчати складну систему, що самоорганізується і включає самого суб'єкта. Можна навіть сказати, що у певному розумінні об'єкт постнекласичної науки охоплює весь світ. В цілому слід зазначити, що, незважаючи на відсилку до соціальної обумовленості науки, ця концепція спирається на ідею самодостатності суто наукових змін.

Дещо інший принцип закладено у підходах Дж. Холтона та В.П. Філатова. По-різному оцінюючи "альтернативну" науку, вони у східний спосіб відшукують її риси. Для цього, як вони вважають, буде достотньо змінити риси власно науки (класичної та некласичної) на прямо протилежні. Обидва

дослідники отримують схожі результати, і залишається лише дивуватися, чому для одного вони видаються неприйнятними, а для другого — привабливими. Чітке протиставлення, заперечення іншого — елемент модерністської ідеології. В.В.Ільїн теж не уникає протиставлення. Та у нього воно стосується класики та некласики. Отже, опозиційне тлумачення постмодерністської науки має одну суттєву ваду — воно не в змозі відбити її плюралістичну природу.

Плюралістичність постмодерністської науки не є чимось абсолютно новим та несподівано виниклим. У першу чергу нагадаю про гносеологічний плюралізм, що утвердився у ХХ сторіччі. Сьогодні його право на існування визнають майже всі. Але, припускаючи існування аристотелівського чи герметического способів пізнання світу, треба, мабуть, водночас визнати й відповідні онтології. Головна відмінність постмодерністського плюралізму полягає не в простому прийнятті множинності, а у свідомому її прагненні. Та, як вже йшлося, розрив між наукою та духовним світом людини — одна з головних проблем сучасності. Тому постмодерністська наука воліє запобігти цілком ймовірному подальшому розладу між ними. Заради повернення "втраченої єдності" вона вдається до пошуків таких підстав, які б задовольняли вимозі плюралістичності та водночас не доводили її до краю. Прикладом може бути ідея "непорушної цілісності", котру висунув фізик-філософ Д. Бом⁷.

Ціннісний аспект виступає як вихідний момент конструювання "пост"-концепцій та разом з тим як їх незмінний елемент. Орієнтованість на етичні цінності подається навіть як найбільш видільна ознака неонекласики (В.В. Ільїн). Така наука виявляється настільки відмінною від своїх попередниць, що,

---

⁷ Див., наприклад.: Bohm D. Wholeness and Implicate Order. London, 1980; а також: Тягло А.В. Расширенный реферат введения в книгу Д. Бома "Целостность и скрытый порядок" с пердварительными замечаниями и комментариями // Современный холизм.- Харьков, 1994, с. 93-101.

певне, має рацію М.Д. Ахундов, стверджуючи, що це буде не якась наука, а взагалі постнаука⁸.

У третьому розділі — "**Принцип толерантності в науковому пізнанні**" — розглядається генеза поняття толерантності, його сучасне значення для культури взагалі та для науки особливо. Показано, що звичайне слововживання охоплює два різні значення цього терміну. У першому випадку йдеться про попускання з боку сильнішого. Існування іншого в такому разі сприймається як прикра незручність, що її при першій нагоді можна та треба подолати. Запропоновано для цієї слабкої, недостатньої форми толерантності використовувати термін "*терпимість*".

У своїй розвинутій формі толерантність, власне *толерантність*, виступає як свідоме прийняття іншого. Відмінність, розбіжності, дисенсус розуміються не як тимчасові недоліки, а як неодмінний та навіть бажаний атрибут людського буття. Сучасне розуміння толерантності переглядає модерну концепцію поваги до людської гідності. Якщо досі на поважне ставлення заслуговувало те, що є для усіх людей спільним, то толерантність вшановує те, що їх відрізняє один від одного.

Показано, що толерантність як прийняття іншого може бути застосована й до науки. Філософська концептуалізація толерантності від часів П. Бейля та Дж. Локка супроводжувалася з'ясуванням її ставлення до знання, до істини. Необхідність толерантності обґрунтовувалось через визнання неспроможності людини опанувати остаточну істину, людську фатальну необізнаність щодо **єдиної** найкращої віри, моралі, державного устрою, тощо. Навпаки, у сферах, де припускається можливість досягнення універсально прийнятої істини, толерантність звичайно заперечувалась як нонсенс. Саме до таких сфер відноситься й наука, принаймні з класичної точки зору.

---

⁸ Див.: Ахундов М.Д. Научные революции и постнеклассическая наука // Проблемы методологии постнеклассической науки. М., 1992. с. 41-48.

Дослідження останніх десятиріч сформували образ наукового процесу як перманентної боротьби, протистояння несумірних теорій, парадигм, дослідницьких програм тощо. Різні моделі історії науки акцентують увагу на різних аспектах цієї боротьби, на різних способах її ведення, збігаються у тому, що одна теорія прагне, якщо й не до знищення, то принаймні до витиснення суперниць за межі "власне науки", внаслідок чого переможниця набувала статусу "дійсно науковою". Водночас, історія науки вказує, що за умов, коли не можна бути цілком впевненим, що саме *оця* теорія адекватно відображає істинний стан речей або саме *оця* гіпотеза є найбільш перспективною, ми не маємо права обмежувати, тим більше виключати жодну з конкуруючих теорій, навіть ту, що з точки зору "нормальної науки" та "здорового глузду" видається безперечно "невірною". Саме вона у майбутньому має усі підстави виявитися найбільш вдалою та плідною.

Сьогодні ідея толерантності здобула широку підтримку та визнання у світового співтовариства. Вплив соціальних ідеалів на наукову практику не викликає суттєвих заперечень, особливо там, де йдеться про стосунки науковців як особистостей. Та посилання на одні лише загальнокультурні стимули є значущим, але не достатнім. Окрім соціальних підстав, існують й епістемологічні. Серед них окремо виділені плюралістичність постмодерністської науки та деабсолютизація поняття істини. Запропоновано концептуальний ряд **інтолерантність - терпимість - толерантність**, який відповідає ряду **класична - некласична - постнекласична** наука. Для класичної науки було характерним інтолерантне ставлення до іншого, яке базувалося на впевненості, що існує єдина істина та єдиний спосіб її відкриття — науковий. Будь-яка метод, що не відповідав загальновизнаним критеріям науковості, мав вважатися за антинауковий та внаслідок цього — несприйнятний. Некласична наука звертається до терпимості, коли інше допускається лише тому, що його не можна поки що позбавитися, втім не без сподівань коли-небудь це зробити. Постнекласичній або постмодерністській науці

властиве толерантне ставлення до іншого, яке розглядається як неодмінна умова подальшого розвитку науки в цілому.

Залучення принципу толерантності до наукової методології може сприяти не лише розв'язанню суто наукових проблем, але й подоланню наявного негативного ставлення до наукової практики, що, як на мене, виникло через розбіжність внутрішніх наукових та загальносуспільних цінностей.

У закінченні розглянуто головні підсумки дослідження, окреслено можливі напрямки подальшого пошуку.

Дисертант опублікував наукові праці, в яких відображені основні результати дисертації:

1. Целостность мира и целостное познание в философии Х. Ортеги-и-Гассета // Дух і Космос: наука і культура на шляху до нетрадиційного світосприйняття / Кол. авторів під кер. І.З. Цехмістро. Харків, 1995, с. 77-80.

2. Об эпистемологическом статусе толерантности // Вісник Харківського державного університету. № 385/1. Харків, 1996, с.57-59.

3. Традиция новизны и новизна традиции// Постмодерн у філософії науки та філософії культури. Вісник Харківського державного університету. № 389. Харків, 1997, с. 57-63.

4. Множинне чи єдине: дилема сучасної філософської освіти// Інформаційний простір сучасної філософської освіти / Тези доп. наук.-практ. семінару.. Харків: ХДУ, 1993. с. 11-12.

5. Толерантность и конкуренция // Толерантность как культурная универсалия: Материалы международной конференции.- Харьков, 1996. с.23.

Sergei L. Yevseev. Image of Science in the Postmodern Condition: A Philosophic Analysis

Thesis for a Candidate's degree in Philosophy on speciality 09.00.01 - Ontology, Gnoseology and Phenomenology. Kharkov State University, Kharkov, Ukraine, 1997.

Contents of the thesis are reflected in the 5 scientific publications. Contemporary conceptions concerning Postmodernism are investigated on basis of statement about man's spiritual activity wholeness. Impossibility of one-dimension definition of Postmodernism is proved owing to this analysis. Postmodernism's plurality, ability to include diverse traditions are pointed out and realized. An analogy between Postmodernism in culture and contemporary philosophic-methodological reflection of science is drawn. The analogy is reinforced by elucidation of the same values in both this spheres, especially principle of tolerance is analyzed. Its genesis and today senses are studied accurately. A possibility to include tolerance to the methodology of science is stated.

Евсеев С.Л. Образ науки в ситуации постмодерна: Философский анализ

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.01 - Онтология, гносеология и феноменология. Харьковский государственный университет, Харьков, 1997.

Содержание диссертационного исследования отражено в 5 научных публикациях. Современные концепции *постмодернизма* изучены на основе утверждения *целостности* духовной активности человека. Благодаря этому анализу выявлена невозможность одномерного определения постмодернизма. Отмечена и осмысленна плюралистичность постмодернизма, его способность включать разнородные традиции. Проведена аналогия между постмодернизмом в культуре и современной философско-методологической рефлексией. Аналогия усилена вследствие обнаружения в обеих сферах одних и тех же ценностей. Особое внимание уделяется принципу толерантности, его генезису и современным значениям. Указана возможность его введения в методологию науки.

Ключові слова: постмодернізм, культура, наука, плюралізм, цілісність, толерантність.

Відповідальний за випуск О.В. Тягло

Підписано до друку 24/IV 57 Формат 60/31 ¹¹6...Ум.-друк. арк 8,2.
Тираж 100 прим. Заказ №

копирально-множительный центр **ТАЛАНТ**
Сумская 13, 2 эт., к. 1 тел. 47-30-27

435821

AB 37.498